

Сизоненко В.*

ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК ЯК ПЕРЕДУМОВА ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Проаналізована зміна економічної ролі інновацій соціальних результатів використання знань, сучасних інформаційних технологій. Обґрунтовано вплив людського розвитку на інтеграційні процеси в інноваційній сфері.

Ключові слова: людський розвиток, інновації, інноваційний простір, інтеграція.

The article analyses the change of economic role of innovations, social results of the knowledge use, modern informational technologies. The author gives grounds to the influence of the human development on the integration processes in the innovative sphere.

Key words: human development, innovation, innovative space, integration.

Постановка проблеми продуктивних здібностей людини, умови їх формування та всебічного використання набуває дедалі більшого значення. Це обумовлено вичерпанням традиційних джерел економічного зростання, відсутністю реальних заходів держави щодо структурної перебудови національного господарства, оновлення основного капіталу, виробничої і соціальної інфраструктури, непослідовністю реформаторських дій у сфері освіти, охорони здоров'я, професійної підготовки. Дають взнаки і загострення проблеми збереження та примноження науково-технічного та підприємницького потенціалу країни. Такий незадовільний стан вітчизняного господарювання відбувається на фоні змін у світовому економічному просторі, де інтенсивно формується нова парадигма розвитку на підґрунті використання знань, досягнень науки, технологічних інновацій як новітніх ресурсів економічної динаміки. Традиційна індустріальна економіка у розвинених країнах поступається місцем інтелектуальній економіці, яка забезпечує цим країнам високу конкурентоспроможність, дозволяє збільшити інвестиції в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку, сприяє досягненню більш справедливого розподілу доходу і багатства. У цих умовах зростає увага дослідників до проблем взаємозв'язку людського розвитку і економічного зростання, низку шляхів його відтворення, впливу на механізми реалізації потреб і економічних інтересів, спроможних генерувати економічну динаміку, сприяти інтеграції країн з різним рівнем інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витоками теоретичних положень про роль і місце людини в економічній системі, залежності доходів окремого працівника, підприємства, суспільства в цілому від вкладень у формування знань і здібностей до ефективної трудової діяльності є теорія "всеосяжного капіталу" І. Фішера, сучасна концепція людського капіталу Т.Шульца та Г.Беккера, її послідовників у зарубіжних країнах. Здатність економіки та суспільства до людського розвитку, ефективних технологічних, економіч-

* кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

них та соціальних перетворень, розглядається в роботах українських вчених: В.М. Гейця, Д.П.Богині, О.А.Грішньої, І.С.Каленюк, В.І.Куценко, Е.Лібанової, В.Мандебури, В.Мельника. У працях цих та інших учених досліджуються обопільні зв'язки між економічними і соціальними аспектами людського розвитку, економічними здобутками і втратами від реалізації тих або інших соціально-економічних стратегій на національному рівні та у світовому інноваційному просторі.

У значно меншій мірі досліджуються вітчизняними ученими сучасні інноваційні та постіндустріальні тенденції відтворення людського та соціального капіталу, посилення взаємозалежності економічної і соціальної політики, оцінки якості життя людини як господарюючого суб'єкта, виробника, споживача матеріальних і духовних благ. Недостатньо розробленими залишилися питання відповідності економічного зростання і людського розвитку, можливостей використання знань, здібностей, навичок, взаємообумовленості кваліфікації працівників та мотивації до високопродуктивної праці. Між тим людський розвиток забезпечується в умовах високого рівня суспільної організації та розвитку продуктивних сил, які під впливом сучасного науково-технічного прогресу, новітніх глобалізованих технологій сприяють перетворенню людини в провідний чинник економічної динаміки.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. У численних публікаціях, присвячених людському розвитку, недостатня увага приділяється змінам економічної ролі інновацій, соціальним результатам використання знань, сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Крім того, досвід людського розвитку у розвинених країнах показує неоднозначність впливу економічного зростання на характеристики суспільного прогресу. Інноваційна основа розвитку економіки вимагає модернізації суспільного життя, спрямоване на всебічний розвиток людини, посилення взаємозв'язку між освітою, наукою і виробництвом, підтримку та примноження інтелектуального потенціалу країни.

Метою статті є визначення ролі та тенденцій людського розвитку в інтеграційних процесах, досягненні органічної єдності економічного зростання і соціального прогресу, переходу до інноваційного характеру перетворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практичне втілення багатьма розвиненими країнами положень теорії людського розвитку показує, якими способами інноваційний розвиток сприяє відтворенню економіки знань, людських здібностей, креативності підприємницької діяльності. До таких способів оптимізації зв'язку між економічним зростанням і людськими розвитком слід віднести:

- по-перше, безперервне збільшення інвестицій в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку;
- по-друге, орієнтація на досягнення більш справедливого розподілу створеного доходу і багатства країни між її громадянами;
- по-третє, дотримання ретельної збалансованості соціальних витрат, відповідність їх загального обсягу можливостям економіки;
- по-четверте, розширення поліваріантності людей здійснювати свій вибір в політичній, соціальній і економічній сферах.

На противагу такій політиці економічно розвинених країн в Україні по суті спостерігається нездатність держави забезпечити процеси нагромадження знань та збереження традиційних ресурсів, у зв'язку з чим виникає загроза втрати людського капіталу. Створенням такого незадовільного стану є відсутність мотивації до інтелектуальної діяльності, неспроможність забезпечити висококваліфікованим спеціалістам належний рівень життя.

Втрата державного контролю над інституціональними умовами життєдіяльності суспільства призвели до значного погіршення позицій України за рівнем людського розвитку. На значення індексу людського розвитку впливають різні складові: тривалість життя і здоров'я населення, показник ВВП на одну особу та інші. Якщо у 1994 р. інтегральний показник людського розвитку в Україні дозволяв посідати 54-й ранг за глобальною шкалою людського розвитку, то на початок 2010р. цей показник дорівнював 0,790, що відповідає лише 85-му рангу [5].

Така тенденція є результатом прорахунків не лише у відтворенні людського капіталу, але й незадовільним станом справ розвитку соціального капіталу, інституціональних умов розвитку людини і суспільства в цілому. Якщо людський капітал формується в процесі нагромадження знань, інвестицій в освіту, науку, охорону здоров'я, інші сфери, що забезпечують розвиток людини, то соціальний капітал виступає продуктом розвитку суспільних та економічних відносин, результатом інституалізації економіки.

Використання людського капіталу сприяє підвищенню ефективності праці і виробництва рівня його інтелектуалізації. Результатом створення відповідних для суспільства інституціональних умов є формування інституціональної структури, які здатні надавати розвитку національної економіки соціально спрямований характер. Тому чільне місце в системі пріоритетів економічного зростання повинно зайняти проблеми людського розвитку, питання відповідності сформованого людського капіталу можливостям його використання. Це потребує сприяння прискореному розвитку високотехнологічних секторів економіки, глибоких структурних змін. Відомо, що створення одного робочого місця у сфері інновацій і високих технологій веде до створення 5-8 робочих місць у суміжних і допоміжних галузях.

Посилення взаємовпливу людського та інноваційного розвитку може зробити реальним реалізацію національних економічних інтересів у процесі здійснюваних реформ (див. рис.1).

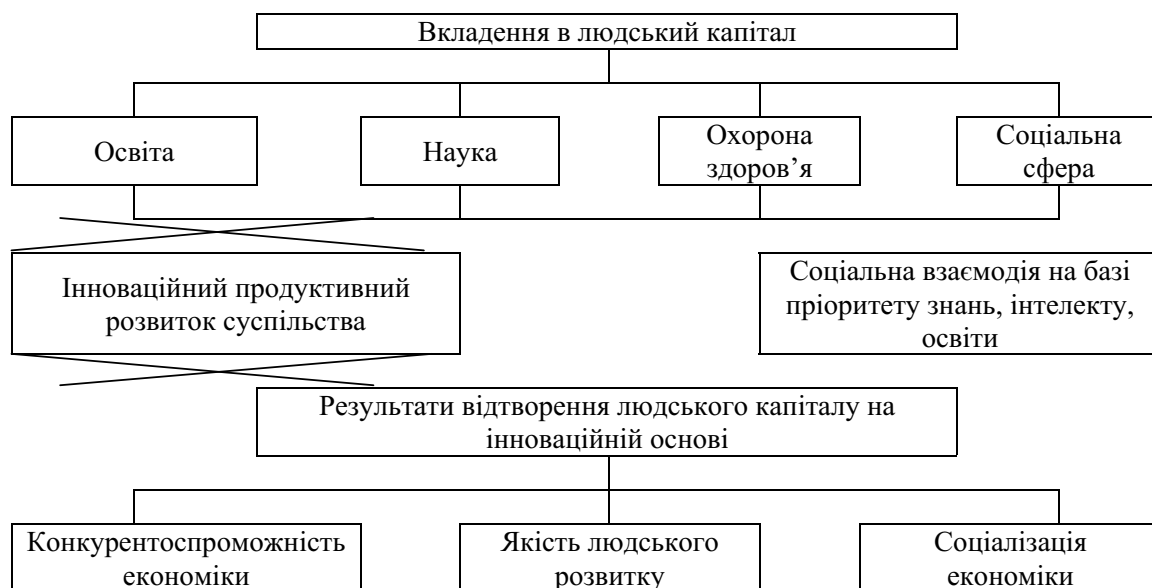

Рис.1. Взаємозв'язок відтворення людського капіталу й інноваційній моделі розвитку

В інноваційній економіці людина, який властива сукупність знань, навичок, творчих здібностей виступає як носій ідей, розробник інтелектуального продукту. Реалізація людського ресурсу в інтелектуальний продукт відбувається у процесі розробки, інтелекту-

ального пошуку способів матеріалізації інноваційної ідеї, що можливо лише за певних соціально-економічних умов, серед яких провідне місце займає наявність економічного інтересу, умотивованість як окремого учасника інноваційної діяльності, так і суспільства в цілому. У цьому контексті людський капітал виступає як вартісна оцінка роботи сукупності осіб, ефективність використання авансованої вартості.

Зазначимо, що в інноваційному процесі головною ланкою є трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт, який повинен відповідати потребам і вимогам ринку. Комерціалізація інтелектуальної власності пов'язана з технологічним процесом, інвестиційним забезпеченням інновацій, збутовою діяльністю тощо. Відповідно до комплексності цієї проблеми маємо низку учасників інноваційного процесу (автора розробки, інноваційного менеджера, інвестора промислового виробництва), інтереси яких містять як спільні риси, так і відмінності між ними. Інституціональною умовою залучення до інноваційних процесів багатьох учасників є усвідомлення ними не лише власного, особистого економічного інтересу, але й спільних, вигідних для всіх членів суспільства інтересів. Між тим трансформаційні перетворення в Україні, за справедливою оцінкою В.М. Гейця, ще більше, ніж було у попередній суспільній та економічній системі, порушують баланс між індивідуальними і суспільними благами на користь індивідуального [6, с. 140], ніж індивідуальними і суспільними потребами. Слід враховувати також довго тривалість періоду від створення нового продукту до надходження перших прибутків від його продажу на ринку нововведень. Цей період складає переважно 3-4 роки, а в окремих випадках може тривати 7-8 років.

Реалії сучасного етапу економічного розвитку в Україні дозволяють стверджувати про існування двох взаємовиключних тенденцій: з одного боку відбувається усвідомлення значимості інновацій у суспільстві, незначна підтримка владними структурами інноваційних процесів; з іншого – очікування визрівання в Україні інституційних процесів, фінансових умов еволюційним шляхом. Відповідність механізмів соціально-економічного регулювання природі сучасних суспільних відносин та потреб визначають динаміку і роль людського розвитку в системі пріоритетів економічного зростання. При цьому остання тенденція переходу до інноваційної моделі розвитку розглядається як результат загальних ринкових перетворень, які автоматично сприяють концентрації найбільш рентабельних видів підприємницької діяльності, становленню високотехнологічного виробництва, стимулюють попит на інновації.

Помилковість таких підходів стає все більш очевидною в контексті порівняльного аналізу позицій України на світовому ринку високотехнологічної продукції. Річний обсяг наукомісткої продукції на світовому ринку сьогодні сягає 2,5-3,0 трлн. дол., а за прогнозами, наступні 15 років він може сягати 6,0 трлн. дол.. Визнаними лідерами у виробництві наукоємної продукції є компанії США, Японії, Німеччини, Великої Британії та Франції. Серед лідерів є і країни, що розвиваються, які останнім часом мали значні державні витрати на освіту, проведення НДДКР, а також на соціальні програми. Наприклад експорт високотехнологічної продукції в Індонезії зріс у 13 разів, у Китаї та Гонконзі – у 10 разів, тоді як у розвинених країнах приблизно у 1,5-2,0 рази [3, с. 13].

Характерними рисами розгортання підприємництва в країнах, які здійснюють перехід від традиційної ринкової моделі розвитку до постіндустріальної економіки є чутливість до нововведень у масовому масштабі. Сприйняття економікою нововведень можна охарактеризувати як «ринкове дозрівання» суб'єктів господарювання, усвідомлення своїх інтересів, корисності та необхідності переходу суспільства на більш високий рівень економічної модернізації. Це відбувається на фоні суттєвого перерасподілу робочої сили по

сферам і галузям економіки. Якщо на початку 80-х років більшість населення була зайнята у сільському господарстві, то відтепер – лише 3%. Експерти вважають, що в Європі найближчим часом кількість робітників, зайнятих у виробничих секторах, зменшиться з 33 до 15% [7, с.40].

Розвиток нових технологій, структурні зрушення в економіці під впливом широкого використання, насамперед, інформаційних технологій обумовлює появу на ринку праці двох тенденцій. По-перше, відбувається пряма ліквідація робочих місць; по-друге, перерозподіл в геоeкономічному просторі тих робочих місць, що збереглися. Наприклад, концерн Gillette отримує 70% свого обороту за межами США. Майже 60 його підприємств у різних частинах світу виробляють сотні видів і тисячі найменувань продукції. Усі виробничі процеси стандартизовані і миттєво можна замінити їх місцезнаходження. Науково-технічні досягнення тим самим створили глобальний інформаційний і фінансовий простір, висунули інформаційні технології на перше місце у геополітичній конкуренції, посилили значення інновацій в економічному зростанні, людському розвитку.

Між тим стан інноваційної системи України не дає підстав для ефективного відтворення людського капіталу, нарощування освітянсько-інтелектуального потенціалу членів суспільства та його ефективного використання. Сучасний економічний розвиток відбувається за вкрай несприятливих умов, які спричиняють недостатньо повне використання навіть вже наявного людського потенціалу: тривала стагнація техніко-економічного розвитку суттєве скорочення резервних виробничих потужностей, збільшення зношеності основних фондів призвели до зменшення питомої ваги інноваційна активних підприємств. Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації в останні роки неухильно знижується: якщо в 2000 р. їх питома вага становила 14,8% у загальній кількості промислових підприємств, то у 2009р. цей показник становив лише 10,7% [2, с.167]. Низька інноваційна активність промислових підприємств, у свою чергу, обумовлює незначну частку інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції. Незначна частка й українських товаровиробників на світових ринках високотехнологічної продукції – всього 1,45 млрд. дол., що становить 0,05% світового ринку. І це незважаючи на значний експортний потенціал, який оцінюється у 19-15 млрд. дол., або 0,3-0,5% світового експорту [1, с.13]. Не відчутним є вплив новостворених інфраструктурних інститутів інноваційної сфери – технопарків, недержавних інноваційних фондів, бізнес інкубаторів тощо.

Інноваційна модель економічного розвитку за своїм змістом передбачає зміну економічної ролі інновацій, напрямів і механізмів широкого використання знань, втілених у кваліфікованій робочій силі, істотні зрушення взаємозв'язків науки, новітніх технологій і економічного зростання. Суттєві зрушення в економічному розвитку західних країн з постіндустріальною моделлю розвитку змушують більш уважно проаналізувати цілеспрямованість економічної політики щодо розвитку підприємництва в Україні. Держава повинна в максимальній мірі сприяти науково-технічному розвитку, застосувати весь арсенал заходів впливу стимулюючого характеру. У зворотному випадку знаходження української економіки на периферії світових інформаційних і фінансових процесів обумовить вимивання національного багатства через механізм нееквівалентного обміну, втрату власних джерел економічного зростання у довгостроковій перспективі.

В Україні не сформувалися при переході до ринкових методів господарювання дієві ланцюги, які б забезпечили зв'язок освіти, науки, технологій і виробництва, що блокує попит на інновації та ефективне використання людського капіталу. Деякого поживлення інноваційних процесів у 2003-2010 рр. свідчить про потенційні можливості економіки, але переважають інвестиції в інновації 3 та 4 технологічного укладу. Це консервує іс-

нуючу структуру промисловості, домінування у виробництві традиційних і застарілих технологічних укладів, що обмежує потреби у появі нових місць. Тому вкрай необхідними є заходи, що сприяють створенню нових продуктивних робочих місць з високим рівнем оплати праці. Саморозвиток людського потенціалу повинен відбуватися у взаємообумовленості з удосконаленням систем, що забезпечують такий розвиток. Це стосується, передусім, модернізації освіти, посилення її зв'язку з практикою та передовими напрацюваннями у сфері наукових досліджень.

Посилення міграції робочої сили потребує прийняття дієвих заходів, спрямованих на інституалізацію і комерціалізацію міграційних процесів. З метою запобігання втрат суспільства на відтворення людського потенціалу доцільно переведення на ринкову основу взаємовідносини з країнами-рецидентами, які мають повертати кошти, що втрачені на підготовку людей до праці [6, с.489]. Україна має також встановити обмежувальні вимоги до емігрантів, аналогічні тим, що діють в країнах ЄС.

Статистичний аналіз факторів, що перешкоджають здійсненню інновацій, показує, що найвагомими з них є, перш за все, економічні: нестача власних коштів (указали майже 83% промислових підприємств, недостатня фінансова підтримка держави (56,6%), великі витрати на нововведення (55,9%), високий економічний ризик (38,9%), недосконалість законодавчої бази (37,7%), тривалий термін окупності нововведень 934,6%), відсутність коштів у замовника (31,7%) [2с.186]. У структурі фінансування інноваційної діяльності протягом останніх років не відбувається суттєвих зрушень: найбільшу питому вагу займають власні кошти підприємств. Рівень державного фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності лишається вкрай незадовільним і вимагає з урахуванням кризового стану науки, збільшення принаймні в 4-5 разів. При цьому випереджального фінансування потребує 5-ий та 6-ий технологічні уклади України, обсяг виробництва продукції яких становить відповідно 4% та 0,1% проти 57,9% та 38% 3-го і 4-го технологічного укладів. Адже саме 5-ий і 6-ий технологічні уклади будуть в майбутньому основою економічного зростання. Підґрунтям для цього може бути формування грошової бази під бюджетні задачі розвитку науки й активізації інноваційної діяльності підприємств, інвестицій у розвиток освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перехід до інноваційної моделі розвитку висуває на чільне місце людський розвиток, зростання інтелектуального капіталу розвитку шляхом політики стимулювання підприємницької активності в ключових галузях технологічного виробництва на основі зближення професійно-технічної освіти, виробництва та ринку праці. Інноваційно-інвестиційні моделі розвитку передбачає зміну функцій держави є урахуванням природи інновацій, загальносуспільних наслідків і довготермінових тенденцій відтворення людського капіталу. Це стосується можливих розбіжностей інтересів підприємців і держави та суспільства в цілому: якщо для представників бізнесу пріоритетами стають швидка віддача, повернення інвестицій у розвиток людини з максимальним прибутком, прискорення оборнення коштів, то для суспільства важливо забезпечення сталого розвитку за рахунок науково-технологічних інновацій, використання і примноження інтелектуального потенціалу в інтересах усіх членів суспільства. Нагальною є потреба у зміні підходів до вкладень у людину, прискореного розвитку системи сучасної освіти та підготовки висококваліфікованих кадрів. Людський розвиток – це пріоритет економічного зростання, що потребує формування ефективно діючої національної інноваційної системи як середовища, реалізації освіти, знань, здібностей членів суспільства. Чільне місце освіченої частини суспільства, реалізація підприємницького потенціалу має забезпечити Україні економічне зростання, гідне місце у світовому науково-технічному та інноваційному просторі.

Література

1. Онищенко В.П. Україна на світовому ринку високотехнологічної продукції // Міжнародна торгівля у контексті європейської інтеграції: проблеми теорії і практики // Зб. мат. V111 міжнар. Наук-прак. конф. 27 травня 2005 року. – К.: УАЗТ, 2005.- 3001с.
2. Науково та інноваційна діяльність в Україні : Стат. Зб. / Деркомстат, 2009.–360 с.
3. // Дзеркало тижня. – 2005. Березень .- №10. – С.13.
4. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України. – К., 2005. – 24 с.
5. [http // hdr,undp.org](http://hdr.undp.org)
6. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Геєць.: К: ІЕП НАН України, 2009. – 864 с.
7. Размышления о будущем труда // Проблемы теории и практики управления. - №2. – 2002.- с.40.